

Драгомир Йорданов / Dragomir Yordanov

**ВЪПРОСЪТ ЗА СТОЛИЦАТА НА БЪДЕЩА СВОБОДНА
БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 60-ТЕ И 70-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК**

**The Question of Bulgaria's Future Capital in
the Decades before Its Liberation (1860–1878)**

Abstract: The question of the various proposals for a future capital of independent Bulgaria during the 60s and 70s of the 19th century (before the country's liberation from the Ottoman Empire) is yet to be fully resolved by Bulgarian historians. The available information on the subject is partially based on personal opinions (of both Bulgarian and foreign authors) and partially recorded in official documents like projects and contracts. The purpose of this article is to familiarize the reader with those various proposals and to analyse their chances. The proposals are divided and studied into two groups – Bulgarian ones and foreign ones.

In the decades prior to Bulgaria's liberation, a total of six proposals for the future capital of the country were discussed, namely Ruse, Tarnovo, Sofia, Plovdiv, Edirne, and Thessaloniki, but even as late as 1879 nothing had been decided yet. Ultimately, the problem was solved by the Bulgarian population itself, at the Constituent Assembly in Tarnovo, where Sofia was chosen as the capital of the Principality of Bulgaria.

Keywords: capital city of liberated Bulgaria; 1860s and 1870s; Bulgarian and foreign proposals for a capital city.

Въпросът какви варианти за столица на бъдеща свободна България са съществували през 60-те и 70-те години на XIX в. (преди нейното освобождение от османско владичество) все още не е изяснен в детайли от българската историческа наука. По него обаче са налице някои сведения, като част от тях представляват мнения на отделни личности, а други фигурират в официални документи като проекти и договори. Някои от мненията са на българи, а други – на чужденци. Целта на настоящата статия е да запознае читателя с различните варианти за столица (издирени досега от нейния автор), както и да анализира шансовете им. По-долу вариантите са разгледани обособени в две групи, а в края на статията е направено обобщение.

1. Варианти за столица, предложени от българи

Един от първите български възрожденски дейци, поставили на дневен ред въпроса за столицата на бъдеща свободна България, е Васил Димитров Стоянов (1839–1910 г.), познат главно като един от основателите на Българското книжовно дружество в Браила през 1869 г. Около средата на 60-те години на XIX в. той лансира своя възглед, че най-подходящ за столица е град Солун.

В една своя лекция, изнесена през март 1870 г. в Българското книжовно дружество, Стоянов заявява: „Като разгледаме добре естественото географическо положение на Македония, каква посока имат нейните реки, планини, и пр.; при това, като вземаме в предвид историята на тази земя от една страна, и от друга новото особено направление от предполагаемия най-ближен път за всемирната търговия на Средна Европа с Индия чрез Суецкия канал, ще видим, че Македония не подир много време (като се направи железницата между Солун и Белград през София и Ниш) ще стане най-главна порта на тойзи търговски път, и ключът на тази порта ще бъде, без съмнение, Солун. Ако това е така, тогава от цялото ни отечество сама Македония, със Солун начело, се явява най-сгодно място за главно средоточие на всичките наши залегания за правилното развитие и напредване на българския народ, във всяко отношение. Един народ, който се лишава от такъв добър център, колко и да има инак сгодни условия за своя напредък, не може да продължава правилното си развитие, и да се усили достатъчно, за да може да обезпечи, както трябва, своето честито бъдеще. Каквото е Париж за френците, Москва-Петербург за русите, Лондон за англичанете, Будин-Пеща за маджарите, Прага за чешите, Загреб за хърватите, такова средище трябва да стане Солун за българете“¹.

Като цяло в своите публикации българинът набляга върху голямото икономическо, транспортно и търговско значение на гр. Солун, върху икономическите ползи, които България би извлякла от неговото присъединяване. Но Стоянов отчита също така и важното историческо и културно значение на града за българите. Той пише, че Солун е родното място на Кирил и Методий и в него през 1839 г. е открита първата българска печатница².

През есента на 1867 г. Стоянов се запознава в Прага с историка Марин Дринов (1838–1906 г.), бъдещият известен професор. Двамата бързо се сприятеляват, защото се оказва, че имат много сходни възгледи. Само по един въпрос не могат да постигнат консенсус – кой да е бъдещият център на свободна България. Спорът между тях се разгаря през зимата на 1867–1868 г. Дринов твърдо настоява столица да бъде гр. София, изтъквайки следните причини:

1. Градът е център на Балканския полуостров (и около 300 години е бил център и на европейска Турция).
2. Заради своето географско положение той ще стане важен транспортен и икономически център, в него ще се пресекат всички главни жп. линии на полуострова.
3. Намира се в плодороден район (Дринов вероятно има предвид Софийското поле), населен само с чисти българи.

4. Разположен е в близост до Сърбия и ще помогне за пробуждането на българите в районите, близки до сръбската граница (Дринов вероятно има предвид Поморавието, където по онова време сърбите провеждат своя активна пропагандна дейност)³.

Стоянов признава основателността на доводите на Дринов, но продължава да настоява за Солун. Той пише: „...този град трябва непременно да стане наш Петербург, ако искаме да обезпечим завинаги неотлъчимостта на цяла Македония с България, защото България иначе – без Македония – би-ще лишена от всяко значение на Балканския полуостров, и, по всяка вероятност не подир много време, тя ще да се подчини, волею неволею, на оная сила, която ще има Македония в ръцете си“⁴.

По принцип Стоянов е прав, че Солун е много важен град и че присъединяването му към България би донесло на последната големи ползи. Но проблемът е, че никоя друга държава (балканска или велика сила) няма да го приеме и признае.

В анонимна статия за живота и дейността на Стоянов, публикувана през 1906 г. във в. „Илюстрация светлина“ (и която най-вероятно е написана от неговия син Димитър Василев Стоянов), се съдържа важна допълнителна информация по въпроса за столицата на бъдеща свободна България.

През септември 1872 г. Стоянов е на посещение в Цариград. Една вечер е поканен в дома на Д. Иванов в кв. „Фенер“, където разговаря с български младежи. По време на разговора е повдигнат и въпросът къде трябва да бъде столицата на бъдеща свободна България – в Търново, Русе или Пловдив. Стоянов изказва своето мнение, че най-подходящ за столица е гр. Солун, но същевременно запознава младежите и с мнението на своя приятел М. Дринов относно гр. София⁵.

От изнесените по-горе факти става ясно, че въпросът за столицата на свободна България е повдигнат и се разисква от някои български дейци още през втората половина на 60-те и началото на 70-те години на XIX в. И тогава се обсъждат няколко различни варианта за столица на бъдеща свободна България – Солун, София, Търново, Русе и Пловдив. Въпреки това като цяло въпросът за столицата не е водещ за българите, поради което в почти всички български проекти за създаването на автономна или независима българска държава от 60-те и 70-те години на XIX в. той отсъства – вероятно тогавашните български дейци смятат, че ще бъде решен лесно, когато настъпи освободението на България.

2. Варианти за столица, предложени от чужденци

През 1864 г. в своята книга „Пътуване през вътрешността на Европейска Турция...“ („Reise durch das innere der Europäischen Türkei...“ im Herbst 1862. Berlin, 1864) германският пътешественик Хайнрих Барт (1821–1865 г.) лансира своята идея, че гр. Солун е подходящ да бъде столица на бъдеща свободна България: „Град Солун е направен за столица и има все още голямо значение

за цяла Румелия и ще може, вероятно, ако един ден бъде възвисен за българска столица, в кратко време да съперничи на Атина и по богатство, и по действително значение, ако не по класически интерес“⁶.

През 1876 г. английският лорд Ръсел лансира своя проект „Главни части на един договор за съюз относно регулиране на Турската империя в Европа“. В него се предвижда учредяване на Дунавска конфедерация, включваща като членове:

1. Сърбия
2. Хърватско и Херцеговина (начело с австрийски ерцхерцог)
3. Румъния
4. България със столица **Одрин** (начело с австрийски ерцхерцог)
5. Гърция.

Според проекта Сърбия, Румъния и Гърция запазват своите крале.

Ръсел пише, че покровител на новия Дунавски съюз трябва да бъде императорът на Австрия⁷.

В проекта не пише нищо за Босна и Албания, както и за териториалния обхват на България. Може би лордът планира Босна да е към Сърбия, Албания към Гърция, а България да обхваща Мизия, Тракия и Македония. Друг възможен вариант е България да обхваща само Тракия и Мизия, а Албания и Македония да са към Гърция.

Въпросът за столицата на бъдеща свободна България интересува и руснаците, които, като освободители на българите през 1877–1878 г., са длъжни да помислят и над него. В средата на 1877 г. ръководителят на руската Гражданска канцелария в българските земи княз Владимир Черкасски (1824–1878) лансира свой подробен проект за границите и устройството на бъдеща свободна България. В неговата т. 5 се казва следното: „**Столица на княжеството трябва да бъде Пловдив (Филипопол)**, като средотчен пункт на цялата територия, като главен разсадник на българската интелигенция, като град, свързан вече със света с железен път и, накрая, като пункт, удобен за противодействие на съседното гръцко влияние, което ще се стреми да завземе български територии и то може по-лесно и успешно да работи, ако столицата на новото княжество бъде преместена на север (например в Търново), или на северозапад (например в София)“. В случая княз Черкасски изрично подчертава предимствата на гр. Пловдив в сравнение с други важни български градове. Споменаването на Търново и София подсказва, че тогава руснаците са обсъждали различни варианти за столица⁸.

Един друг вариант за столица (макар и не налице от управляващите среди в Русия) се съдържа в книгата „Внъшняя политика России и положение иностранных держав“ на Константин Аполонович Скалковски, излязла през 1897 г. Авторът (руски журналист и общественик) пише, че проектът му е публикуван за пръв път в началото на 1877 г. (преди началото на войната) във в. „Новое время“ под формата на анонимно писмо от Биариц и тогава предизвиква много коментари, и обикаля европейския печат. Той е интересен със своята

всеобхватност, защото предвижда териториални промени не само на Балканите, но и в Кавказ. Ето какво гласи неговата точка 1: „България и целите, населени с българи, а отчасти с турци и гърци части от Македония, Добруджа и Румелия [под „Румелия“ тук вероятно се има предвид Тракия, бел. на авт. Д. Й.], с изключение на Константинопол, трябва да образуват независима българска държава с 5 ½ или 6 млн. население, с **център в Одрин**, с пристанища във Варна и Солун и с принц от гръцко [т.е. от православно, б.а. Д. Й] [веро] изповедание на престола, избран от учредително събрание“⁹.

Според проекта България ще бъде васал на Русия.

Важно е да се отбележи, че в някои случаи е проектирано създаването на две отделни български автономни области или държави, всяка от които има своя столица. Това се дължи на факта, че по принцип великите сили предпочитат да има две отделни български образувания, отколкото една голяма, силна и обединена България.

В навечерието на Цариградската конференция от 1876–1877 г. руският дипломат ген. Николай П. Игнатиев (1832–1908 г.) предлага свой проект за създаването на две отделни български автономни области (провинции) – северна със столица гр. Русчук (Русе) и южна със столица гр. София (това е т.нар. руски проект минимум за конференцията)¹⁰.

Според проекта на Цариградската посланическа конференция на великите сили от декември 1876 г. трябва да бъдат създадени две отделни български автономни области (вилаети) – Източна с център гр. Търново и Западна с център гр. София¹¹.

В Санстефанския прелиминарен мирен договор от 19 февруари/3 март 1878 г. не е изрично уточнено кой град трябва да бъде столица на свободна България. Обаче в един свой документ, изготвен след подписването на Берлинския договор, граф Игнатиев посочва, че гр. Пловдив е трябвало да бъде „предполагаемата столица“ на Санстефанска България¹².

След подписването на Санстефанския договор между Русия и Австро-Унгария възникват сериозни противоречия – Виена не е доволна от документа и иска той да бъде ревизиран. Тогава Игнатиев предлага свой проект за ревизия, в който Санстефанска България е разделена на две отделни държави – Източна България със столица гр. Пловдив и Западна България със столица гр. София. Той обаче остава нереализиран¹³.

В Берлинския договор от 1/13 юли 1878 г. също не е изрично уточнена столицата на свободна България. Въпросът е решен едва по време на Учредителното събрание през 1879 г., където за столица е избран гр. София.

3. Обобщение

Както става ясно от изброените по-горе български и чужди проекти и договори, по онова време се обсъждат общо 6 варианта за столица на България (Русе, Търново, София, Пловдив, Одрин и Солун), но до 1879 г. още нищо не е твърдо решено. Става ясно, че накрая въпросът трябва да бъде решен от са-

мите българи след тяхното освобождение, което действително е направено по време на Учредителното събрание в гр. Търново.

Като цяло по онова време за столица са набелязвани по-големи градове, които са важни административни центрове в европейска Турция – на вилаети (Солун, Одрин и Русе) или санджаци (София, Пловдив и Търново). Но специално Търново е предложено не поради своята големина или административен статут, а поради своята историческа значимост – то е столица на Второто българско царство и възрожденските българи много добре знаят този факт.

Но не всички изброени градове-кандидати имат еднакви шансове. Това е така, защото всеки един от тях има свои специфични особености, които увеличават или намаляват неговото значение. Така например половината от градовете (Одрин, Солун и Русе) са разположени в периферията на българското етническо землище, което ги прави неудобни за столица от транспортна, административно-управленческа и военна гледна точка (те са лесно уязвими за чужди нападения при евентуална война със съседна държава). Освен това в част от тях (например в Одрин и Солун) етническите българи са малцинство.

Тук трябва да се има предвид и фактът, че включването на южните градове-кандидати в границите на България по онова време е проблематично, защото за тях претендират и други държави – Османската империя желае да ги запази за себе си, а Гърция претендира за Солун, Одрин и Пловдив. На Берлинския конгрес през лятото на 1878 г. именно тези три града окончателно отпадат от границите на българската държава, като тогава е под въпрос дали в тях ще влезе и гр. София (но той все пак влиза благодарение на усилията на руснаците (подкрепени от германците), които постигат присъединяването на Софийския санджак към Княжество България.

От изброените по-горе шест града три са с по-големи (реални) шансове, а именно Търново, Пловдив и София, защото се намират във вътрешността на българското землище, близо до неговия географски център, а по-специално Пловдив и София са разположени на важния международен диагонален път „Виа милитарис“, което увеличава тяхната значимост.

Ако бъдат прокарани две диагонални линии, свързващи крайните градове в българското етническо землище (Прокупле с Бунархисар и Сулина с Костур), те се пресичат най-близо до гр. Пловдив, което превръща града в най-добрия потенциален кандидат – избирането му неслучайно е подкрепяно както от българи, така и от руснаци.

Санстефанският мирен договор от март 1878 г. елиминира кандидатурата на два южни града – Солун и Одрин, защото те остават извън границите на свободна България. Берлинският договор от юли същата година елиминира допълнително и гр. Пловдив, който остава в територията на автономната провинция Източна Румелия и така като потенциални кандидати се запазват само три града – София, Търново и Русе. Но понеже на практика Русе е граничен град, неговата кандидатура не е сериозно подкрепена. Финалният „сблъсък“ е между София и Търново, като поради влиянието на определени фактори по

време на Учредителното събрание в Търново за столица на Княжество България е избран гр. София.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ **Стоянов, В. Д.** Бележка върху някои точки от статията „Българското учебно дело в Турско“, обнародвана в XXIII и XXIV книжка. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, година пета, книжка XXIII и XXIV. Средец, 1888, с. 1016.

² Пак там, 1015–1016.

³ Пак там, 1018–1019.

⁴ Пак там, с. 1019.

⁵ Кратки животописни бележки за Васил Димитров Стоянов. – Илюстрация светлина, г. XIV, юли-август 1906, кн. VII-VIII, с. 7.

⁶ **Стоянов, В. Д.** Цит. съч., с. 1000. В книгата на Барт абзацът за гр. Солун е на с. 216.

⁷ **Шиваров, Н.** Априлското въстание и австрийската преса. – В: Априлското въстание и българската православна църква. София, 1977, с. 522.

⁸ **Овсяный, Н. Р.** Русское управление въ Болгаріи въ 1877–78–79 г.г. I. Завъдывавшій гражданскими дѣлами при Главнокомандовавшемъ Действующей арміи д. с. с. князь В. А. Черкасскій. Санкт Петербургъ, 1906, 174–177.

⁹ **Скальковский, К.** Внѣшняя политика России и положеніе иностранныхъ державъ. Санкт Петербургъ, 1897, с. 259.

¹⁰ **Плетньов, Г., И. Стоянов.** Планове и програми в националноосвободителното движение през Възраждането. Сборник документи. Велико Търново, 1998, с. 138.

¹¹ Пак там, с. 173.

¹² **Игнатиев, Н. П.** Сан-Стефанският и Берлинският договори. – Българска сбирка, 1915, кн. 1, с. 322.

¹³ **Игнатиев, Н. П.** Записки (1875–1878). София, 1986, 798–799.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Игнатиев, Н. П. Записки (1875–1878). София, 1986 [Ignatiev, N. P. Zapiski (1875–1878). Sofiya, 1986].

Игнатиев, Н. П. Сан-Стефанският и Берлинският договори. – Българска сбирка, 1915, кн. 1 [Ignatiev, N. P. San-Stefanskiyat i Berlinskiyat dogovori. – Balgarska sbirka, 1915, kn. 1].

Кратки животописни бележки за Васил Димитров Стоянов. – Илюстрация светлина, г. XIV, юли-август 1906, кн. VII-VIII [Kratki zhivotopisni belezhki za Vasil Dimitrov Stoyanov. – Ilyustratsiya svetlina, g. XIV, yuli-avgust 1906, kn. VII-VIII].

Овсяный, Н. Р. Русское управление въ Болгаріи въ 1877–78–79 г.г. I. Завъдывавшій гражданскими дѣлами при Главнокомандовавшемъ Действующей арміи д. с. с. князь В. А. Черкасскій. Санкт Петербургъ, 1906 [Ovsyanuy, N. R. Russkoye upravlenie

v Bolgarii v 1877–78–79 g.g. I. Zavadyvavshiy grazhdanskimi dalami pri Glavnokomandovavshem Deystvuyushchey armii d. s. s. knyaz V. A. Cherkasskiy. Sankt Peterburg, 1906].

Плетньов, Г., И. Стоянов. Планове и програми в националноосвободителното движение през Възраждането. Сборник документи. Велико Търново, 1998 [Pletnyov, G, I. Stoyanov. Planove i programi v natsionalnoosvoboditelnoto dvizhenie prez Vazrazhdaneto. Sbornik dokumenti. Veliko Tarnovo, 1998].

Скальковский, К. Внѣшняя политика России и положеніе иностранных державъ. Санкт Петербург, 1897 [Skalkovskiy, K. Vneshnyaya politika Rossii i polozhenie inostrannykh derzhav. Sankt Peterburg, 1897].

Стоянов, В. Д. Бележка върху някои точки от статията „Българското учебно дело в Турско“, обнародвана в XXIII и XXIV книжка. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, година пета, книжка XXIII и XXIV. Средец, 1888 [Stoyanov, V. D. Beleyorka varhu nyakoi tochki ot statiyata „Balgarskoto учебно дело v Tursko“, obnarodvana v XXIII i XXIV knizhka. – Periodicheskoto spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredec, godina peta, knizhka XXIII i XXIV, Sredets, 1888].

Шиваров, Н. Априлското въстание и австрийската преса. – В: Априлското въстание и българската православна църква. София, 1977 [Shivarov, N. Aprilskoto vastanie i avstriyskata presa. – V: Aprilskoto vastanie i balgarskata pravoslavna tsarkva. Sofiya, 1977].